

NOVOSTI U NUMIZMATIČKOJ ZBIRCI ARHEOLOŠKOG MUZEJA U ZAGREBU

UDK 904 (37) "652"

Primljeno/Received: 1999. 10. 13.

Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 11.

Zdenka Dukat
HR 10000 Zagreb
Arheološki muzej u Zagrebu
Trg N. Šubića Zrinskog 19

Zahvaljujući susretljivosti i razumijevanju Ministarstva kulture kao i Gradskog ureda za kulturu Republike Hrvatske, Arheološki muzej u Zagrebu uspio je u više navrata popuniti svoju Numizmatičku zbirku s nekoliko primjeraka novaca koji su do sada u njoj nedostajali. Bez obzira na veličinu ove zbirke uvijek se nađe nepokrivenih područja. U radu se obrađuju dva od više tako novonabavljenih novaca, oba iz III. stoljeća

Ključne riječi: novac, Rimsko Carstvo, III st.

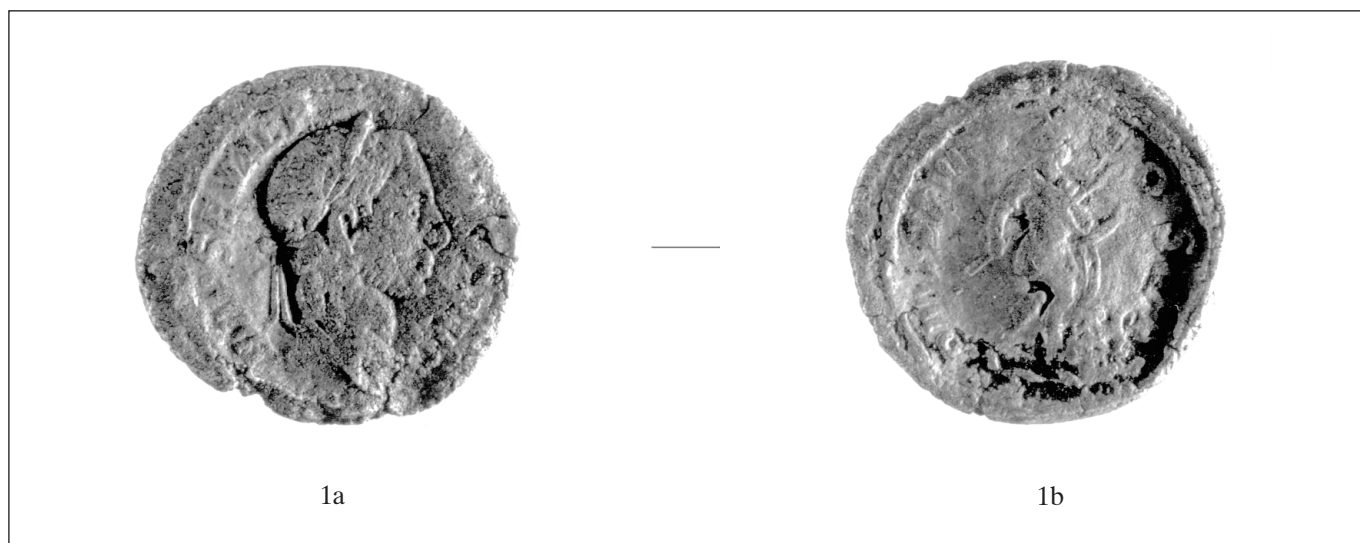
Numizmatička zbirka Arheološkog muzeja u Zagrebu, ovaj puta njen fundus novaca Rimskoga Carstva, obogatio se s dva nova primjerka. To su dva srebrna novca, rijedak kvinar Aleksandra Severa i denar Gordijana III. kao cezara. Oba nam je primjerka odstupio isti kolekcionar, jednoga u siječnju, drugoga u prosincu 1998. godine.

1. kvinar Aleksandra Severa (Sl. 1a, b)

Aleksandar Sever, 222-235.

Av: IMP.SEV.ALEXAND.AVG. - glava Aleksandra Severa s lovorovim vijencem nadesno

Rv: P.M.TR.P.VII.COS.II.PP. - Romul u pokretu nadesno, drži koplje i trofej

Sl. 1 kvinar Aleksandra Severa

Sl. 2 denar Gordijana III. kao cezara

RIC IV/2,86; Coh IV/2,351;

AR; kvinar kovan u drugoj polovici 228.; pr: 13,5x14,5mm; tež: 1,264 g; os 6; inv. br. 37879 (Glavni inv. 2297): nabavljen je u prosincu 1998.; pretpostavlja se da je iz okolice Vinkovaca.

Srebrni kvinar (*quinarius*), pojavljuje se još u doba Rimske Republike (211. godine prije Krista) i vrijednost mu je polovica denara - odnosno 5 asa. U III. stoljeću, što i naš primjerak potvrđuje, smanjuje mu se vrijednost na 4 asa, a i srebro je puno lošije kvalitete. Od sredine III. st. (poslije Filipa II.) postupno se pretvara u čisti bakreni novac. Kuje se u manjim količinama od denara.

Prikaz na aversu je uobičajen, glava mladolikog cara s lovorovim vijencem nadesno i osnovnom carskom titulaturom, dočim tip reversa našeg primjerka karakterizira period u kojem je emitiran. Naime, novci Aleksandra Severa, osobe klasično dobro obrazovane, u prvom periodu kovanja (222-228.), vjerojatno kako bi se ublažilo propagiranje istočnih božanstava i kultova koje je nametnuo njegov prethodnik Elagabal, rodnom iz Sirije, nose većinom klasični rimski repertoar, prikaze božanstava i personifikacija: Jupiter, Mars, Romul, Fortuna, Ekvitas, Anona, Paks i dr. Također obilježavaju mnoge javne radove u kojima se obnavlja na pr. flavijski amfiteatar, vjerojatno hram Jupitera osvetnika (*IOVI VLTORI*, prikaz hrama sa šest stupova), te gradnja vodovoda (*aqua Alexandrina*). Kao što se vidi iz legende Aleksandar, iako još mlad, već obnaša sve počasti: P M (*pontifex maximus*) vrhovni svećenik,

TR P VII (*tribunicia potestate*), tribunsku moć već sedmi puta, COS II (*consul*) konzul je drugi puta, te P P (*pater patriae*), otac domovine.

Iste je godine taj tip kovan i u vrijednosti denara (RIC IV/2, 85), a u bronci i mjedi u nominalama asa i sestercija, ali s razlikom u legendi aversa (RIC IV/2, 481-483). Međutim, za razliku od kvinara, ti novci nisu rijetki.

2. denar Gordijana III. kao cezara (Sl. 2a,b)

Gordijan III., 238-244.

Av: M.ANTGORDIANVS CAES. - gologlavo poprsje Gordijana III. s plaštem nadesno

Rv: PIETAS AVGG. - vrč između *lituus*-a (augurov štap) i noža za žrtvovanje lijevo, te škropila i *simpulum*-a desno

RIC IV/2,1; T XIII/1; Coh. V/2,182

AR, denar kovan u rimskoj kovnici u razdoblju travanj-lipanj 238.; inv. br. 37878 (Glavni inv. br. 2296); pr: 19,5x21 mm; tež: 3,169 g.; os 5.; nabavljen je u siječnju 1998.; nažalost, mjesto nalaza nije poznato.

Kako je u Carstvu raslo nezadovoljstvo prema tadašnjem caru Maksiminu Tračkom, senat odluči, prvi puta, izabrati paralelno dvojicu careva, Balbina i Pupijena. Jednoga za administrativne, a drugoga za vojne poslove. Dio pak rimskog građanstva prisili senat

da carevima priključi kao cezara njihova odabranika, Gordijana III., potomka veoma časne rimske obitelji. To se desilo u travnju 238., a ta čast mu je pripadala samo tri mjeseca, do ubojstva obojice careva. U tom je razdoblju emitiran i ovaj naš novac, što je vidljivo u legendi aversa ... CAES na kraju. Što se tiče tipa reversa PIETAS (personifikacija pobožnosti, osobito prema božanstvima, zatim roditeljima, djeci, rodbini), vrlo je čest prikaz u rimskoj numizmatici. Korištena je posebice s mnogobrojnim dodacima: *Augusti, aeterna, publica, mutua, saeculi, militum, senatus, romana*. Predstavlja je ženski lik, najčešće u stojećem stavu, ali i sjedeći, koji puta kraj žrtvenika, drži ili djecu ili različite predmete: kuglu, pateru, cvijet, rog obilja. Od III. st. naslanja se na stup, drži štap, grančicu, do nogu leži kugla i dr. Kasnije, čest je kod te legende prikaz careva ili članova carske familije, ili pak sam car s personifikacijom.

Međutim, prikaz predmeta za prinošenje žrtve uz legendu PIETAS, karakterističan je za novce cezara.

Osim denara kovan je isti tip i u mjedi, u vrijednosti sestercija (RIC IV/2, 3).

Usprkos tome što je od emitiranja prvog novca 228. do kovanja drugog 238. godine proteklo samo deset godina, za Rimsko Carstvo bilo je to dugo i vrlo burno desetljeće. Obojica careva, i Aleksandar Sever i Gordijan III. došli su na carsko prijestolje vrlo mladi, skoro djeca. Obojica su naslijedili izrazito loše prethodnike: prvi raskalašenog i rastrošnog Elagabala, a drugi "barbarina", Maksimina Tračanina, pravog predstavnika perioda vojne anarhije u Rimskome Carstvu, poznatom pod imenom tzv. doba tridesetorice tirana. Stoga, iako je navedeno vrijeme bilo veoma teško razdoblje Carstva, bar ova dva novca pokazuju djelić prave, klasične rimske kulture.

POPIS LITERATURE

RIC	RIC - The Roman Imperial Coinage, vol. IV. part II., Macrinus to Pupienus, London 1968.
Coh	Coh. - Henry Cohen, Description historique des monnaies frappées sous l'Empire Romain, Tome IV, Paris 1884.

SUMMARY

NOVELTIES IN THE NUMISMATIC COLLECTION OF THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN ZAGREB

Key words: coins, Roman Empire, 3rd century

This article discusses two recently acquired silver coins from the 3rd century Roman Empire. The Numismatic Collection of the Archaeological Museum in Zagreb has not yet contained any such examples. The first is rare, a quinarius of the emperor Alexander Severus emitted in the second half of AD 228 (RIC IV/2, 86). Along with the legend containing the titles of all positions that he

had filled at such a young age, the reverse also bears an image of Romulus, characteristic for the first period of minting (222-228). The second coin is a denarius of Gordian III, minted when he was still caesar (RIC IV/2, 1). At the request of the Roman population, he was added to the two chosen caesars, Balbinus and Pupienus, in April 238. After only three months of rule, the other two caesars were murdered, and Gordian III was declared the new emperor. This coin was minted in this three month period.

Translated by B. Smith-Demo